

TENSİK

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts., s. 288; a.mlf., *İstûlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307; s. 235-236; a.mlf., *Edebiyat Terimleri: İstûlâhât-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 1996, s. 164, 183-184; Fuzûlî, *Hadikatü's-süedâ* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. 144; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 321-323, 330-331; Ahmed Reşid [Rey], *Nazarîyyât-ı Edebiyye*, İstanbul 1328, I, 280-281; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 281-283; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 295, 301-302; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 168-169.

MUSTAFA UZUN

TENÛH

(تنوخ)

**Câhiliye devrinde
müşterek şecereyi benimseyen
müttefik bazı Arap kabilelerinin
ortak adı.**

Tenûh kabileler birliğinin menşei, Arabistan'ın güneyindeki Tihâme bölgesinden doğusundaki Bahreyn'e göç eden ve zamanla diğer bölgelere yayılan Arap kabilelerine dayanmaktadır. *Ahbâru Tenûh ve ensâbühâ* adlı eserin müellifi Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den naklen Taberî'nin aktardığı rivayete göre Arap kabilelerinin güneyden kuzeye göçü sırasında Cehîme'nin iki önemli kolu Ezd ve Nimâre yanında Kudâa'dan Fehm b. Teymüllât'ın iki alt kolu Mâlik ve Amr; Haykâr, Gatafân, Zühr b. Hâris ve Subh b. Subeyh gibi küçük kabileler Bahreyn'de bir araya gelecek yerleşmeye karar vermiş, kendilerini "tenûh" (karar kılma, yerleşme) diye adlandırmış ve bu adla büyük bir kabile oldukları izlenimini verip diğer kabilelere karşı yardımlaşma ittifakı (hilf) kurmuşlardır. İttifakın üye kabilesi Teymüllât'tan Mâlik b. Züheyr'in, kız kardeşi Lemis'i Cezîme b. Mâlik (Cezîme el-Ebraş) el-Ezdi ile evlendirmesi sonucu Cezîme'nin liderliğindeki Ezd kabilesiyle birlikte Fehm kabilesinin Mâlik ve Amr kolları Tenûh'un müttefiki olmuş, böylece Tenûh adı farklı kollara mensup Arap kabileleri için müşterek bir nesep olarak kullanılmaya başlanmıştır (Taberî, I, 609-610). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Kudâa kabilesinin yayılması sırasında Teymüllât b. Esed b. Vebere, Benî Rufeyde ve Eş'arîler'den bir grubun Bahreyn'e göçünden bahseder ve ikamet yeri seçmek amacıyla kendisine başvurulana Zerkâ bint Züheyr adlı kâhinenin kehaneti ve karganın işareti gibi masalımsı karışık rivayetlere yer verir (*el-Eğânî*, XIII, 86-91).

Tenûh'un nesebinin Tenûh b. Mâlik b. Fehm b. Teymüllât b. Esed b. Vebere b. Sa'lebe b. Hulvân b. İlhâf (Hâfî) b. Kudâa b. Mâlik gibi tek bir kabileden geldiğini söyleyenler de vardır (Mes'ûdî, II, 106). İbn Hazm'ın Arap kabilelerinin kökeniyle ilgili, "Bütün Arap kabileleri tek bir ataya bağlanır, sadece Tenûh, Utuk ve Gassân hariç ... Tenûh üç kısımdan oluşur: Fehm; Kudâa, Aclân, Teymüllât ve diğerlerinin kollarından oluşan Nizâr; Kinde, Lahm, Cüzâm ve Abdülkays gibi pek çok Arap kabilesi mensuplarından meydana gelen Ahlâf" şeklindeki ifadeleri (*Cemhere*, s. 453, 461) Tenûh'un menşe ve terkihi konusunda rivayetlerdeki farklılık ve karışıklığın sebebini açıklamaktadır. İslâm tarihçileri ve coğrafyacıları farklı dönemlerde Tenûh'u Hîre, Hadr, Hama, Lazkiye ve Humus gibi bölgelerin sakinleri olarak zikreder (Bekrî, II, 578; III, 847, 1049; Yâkût, II, 80, 135, 206, 330 vd.).

Zamanla Irak'a doğru ilerleyip Fırat'ın batısında, Hîre ve Enbâr civarında yerleşen Tenûh'un bu dönemde Hîre şehrinin kurucusu Mâlik b. Fehm el-Ezdi (et-Tenûhî), kardeşi Amr b. Fehm el-Ezdi ve Cezîme el-Ebraş el-Ezdi gibi (Taberî, I, 612-613) üç meşhur hükümdarından bahsedilmektedir. Tenûhîler'in yaşadığı bölgeler, Cezîme'nin Tedmür Kraliçesi Zeyneb (Zebâ, Zenobia) tarafından öldürülmesinden sonra kız kardeşinin oğlu Amr b. Adî dolayısıyla Lahmîler'in hâkimiyetine geçti. Oturdıkları bölge sebebiyle "sınır Arapları" (Arabü'd-dâhiye) diye adlandırılan Tenûhîler, III-VII. (IX-XIII.) yüzyıllar arasında komşu Bizans ve Sâsânî imparatorlukları ile olduğu gibi Lahmî ve Gassânî krallıkları ile yakın ilişki içinde oldu, özellikle Bizans ve Sâsânîler arasında tampon vazifesi gördü. Sâsânîler'in ilk hükümdarı I. Erdeşir, Irak'ı ele geçirince onun idaresinde kalmak istemeyen Tenûhîler'in Kudâa kökenlileri Suriye'ye göç ederek oradaki Kudâalılar'la birleşti. Ancak bir kısmı Hîre'de kalıp Sâsânîler'le ve Lahmîler'le ilişkilerini devam ettirdi. Nitekim Sâsânî hükümdarının Suriye'ye gönderilmek üzere Lahmî Kralı Nu'mân'a verdiği iki süvari birliğinden Devser adlı zümre Tenûh'tan oluşuyordu (*a.g.e.*, II, 67; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, II, 138).

Bizans'ın nüfuzundaki Suriye bölgesine yerleşen diğer birçok Arap kabilesi gibi Tenûhîler de zamanla Hıristiyanlığı benimsedi. Lahmî Kralı Münzir döneminde Hîre'de Deyrhanne Manastırı'nı yaptıran Tenûh'un Sâtrî kolu gibi Irak'taki Tenûhîler arasında da bu din yayıldı (Bekrî, II, 578; Yâkût, II, 507). Nu'mân b. Amr b. Mâlik,

Amr b. Nu'mân ve Havârî b. Nu'mân adlı üç hükümdarıyla IV. (X.) yüzyılda Bizans'ın en yakın müttefikleri arasında yer alan Tenûhîler, daha sonraki asırlarda bu rollerini sırasıyla Selhîler'e ve Gassânîler'e kattıysa da müslümanların Suriye ve Irak fetihleri dönemine kadar Bizans'ın Hıristiyan müttefiki olarak kaldı (Mes'ûdî, II, 106-107; Shahîd, *Bizantium and the Arabs*, s. 366-372, 427-432, 455; Avcı, s. 24). Nitekim Mûte Savaşı'na Ebû Sebere el-Gassânî kumandasındaki Bizans ordusunda Behrâ kabilesiyle birlikte katıldıkları gibi Hz. Peygamber'in Tebük Gazvesi sırasında kabul ettiği Herakleios'un elçisi de Tenûhîler'e mensuptu (*Müsned*, III, 441; İbn Asâkir, V, 15).

Fetihler döneminde Tenûhîler, Bizans'ın müttefiki olarak İslâm ordularına karşı savaşan kabileler arasında yer aldı. Tenûhîler, Dûmetülcendel'de (12/633) Behrâ, Kelb, Gassân ve Dacâimler'le; Hâlid b. Saîd'in Suriye seferi sırasında (13/634) Teymâ yakınlarındaki Zizâ'da Behrâ, Kelb, Selhî, Lahm, Cüzâm ve Gassânîler'le birleştiler de mukavemet göstermeden dağıldılar ve İslâm'ı kabul ederek Hâlid'e katıldılar (Taberî, III, 378, 388-389). Yermük'te (15/636) Gassânîler'le beraber İslâm ordularıyla savaşan Tenûhîler, Humus'un fethinde (16/637) Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın ve Hâlid b. Velîd'in ordularına karşı Rebîalılar ve Bizans ordusuyla birleşmek istediler, ancak daha sonra dağıldılar. Tenûhîler, 17 (638) yılında Suriye'yi geri alma teşebbüsünde bulunan Herakleios'a katılmayı düşündülerse de Hz. Ömer'in bir ordu göndermesi üzerine savaştan vazgeçtiler. Ağır bir hezimetle uğrayan Bizans ordusuna katılarak Gassân ve İyâd kabileleriyle beraber Herakleios'un yanında yer almaya çalışan Tenûhîler ise Antakya yakınlarındaki Bagrâs geçidinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın gönderdiği Meysere b. Mesrûk tarafından yenilgiye uğratıldılar (Belâzürî, s. 235; Yâkût, II, 80).

İslâmîyet'in ilk dönemlerinde kendileriyle cizye antlaşması yapılan Hıristiyan Araplar arasında Tenûhîler de vardı. Hz. Ebû Bekir devrinde Hîre'yi fetheden (12/633) Hâlid b. Velîd oradaki Temîm, Tay ve Gassânîler'le birlikte Tenûhîler'den de cizye alıp halifeye gönderdi (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 101). Yermük Savaşı'nın ardından Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Kinnesrîn, Halep ve civarını ele geçirmesi üzerine bölgedeki Tenûhîler'in bir kısmı İslâmîyet'i kabul etti, Selhî gibi Hıristiyanlık'ta kalanlar ise cizyeye bağlandı (16/637). Genellikle Emevî taraftarı diğer Hıristiyan

Arap kabileleri gibi Tenühîler Sıffin'de (37/657) Muâviye b. Ebû Süfyân ve Mercirâhit'te (64/684) Kelbîler'le beraber I. Mervân'ın safında yer aldılar; Emevî yönetiminin önemli askerî unsurunu teşkil eden cüdüdün Kınnesrîn ve Halep kolunu oluşturdular. Evs, Hazrec, Ezd, Teym, Kinde ve Kinâne kabileleriyle birlikte Tenühîler de Emevîler'in İfrîkiye valisi Ukbe b. Nâfi tarafından 50 (670) yılında ordugâh şehri olarak kurulan Kayrevan'a yerleştirildi. Emevîler döneminde kabileler arasındaki tartışmalara katılmamakla birlikte Tenühîler, gücünü Kuzey Arabistan menşeli kabilelerden alarak hilâfete gelen son Emevî hükümdarı II. Mervân'ın Kayslılar'dan müteşekkil ordusuyla Kınnesrîn ve Hunâsıra bölgesinden geçişi sırasında ona saldırdılar ve son askerî kuvvetlerini dağıttılar (127/745). Abbâsîler'in iktidara geçmesi Suriye'de iskân edilmiş pek çok Arap kabilesi gibi Tenühîler için de düşüşü temsil etti. Ya'kübî'nin aktardığı rivayete göre Abbâsî Halifesi Mehdi-Billâh'ın Suriye seferi sırasında (165/781-82) Kınnesrîn veya Halep civarında yaklaşık 5000 süvariden oluşan Tenühîler kendisini hediyeler ve süslü elbiselerle karşıladılar; fakat onların hiristiyan olduğunu öğrenen halife kendilerini İslâm'ı kabul etmeye zorladı (Ya'kübî, II, 398-399; krş. İbnü'l-Adîm, I, 46; İbnü'l-İbrî, s. 12). Abbâsîler'in merkezî yönetiminin zayıfladığı dönemlerde bölgelerde vuku bulan isyanlardan biri de Yûsuf b. İbrâhim et-Tenühî liderliğinde Tenühîler'in Kınnesrîn'de çıkardığı isyandır (249/863); Abbâsî kumandanı Ebû's-Sâc bu isyanı bastırdı (Ya'kübî, II, 497).

Gerek Beyrut, Sayda ve Trablus gibi Akdeniz şehirlerine yapılan Bizans saldırılarını, gerekse hilâfet merkezinin Suriye'den Irak'a nakledilmesinin ardından merkezî idarenin zayıflamasıyla ortaya çıkan iç isyanları önlemek amacıyla Abbâsîler tarafından bölgeye yerleştirilen Arap kabileleri arasında Tenühîler de vardı. Bunlar, bölgenin IX. yüzyılın sonlarında Tolunoğulları'nın hâkimiyetine geçmesiyle yayılma imkânı bulan İsmâilî-Karmatî hareketine katıldılar. V. (XI.) yüzyılın başlarında Dürzîliğin kurucusu Hamza b. Ali'nin daveti üzerine Dürzîliğe giren Lübnanlı Tenühîler bu mezhebin dört önemli grubundan birini oluşturdu. Daha sonraki dönemlerde bölgede Haçlılar'a, Frenkler'e ve Moğollar'a karşı yapılan savaşlara katıldılar. Memlükler adına bölgeyi yöneten Tenühîler (Buh-turlar), 1516'da bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle bu görevi Osmanlılar adına Ma'noğulları'na devretmek zorun-

da kaldılar (Hitti, s. 486, 545, 678, 685; Ronart, s. 518-519). Günümüzde Beyrut'un Şâriuttenühîyyîn semtinde oturan Tenühîler bölgenin diğer Dürzî nüfusu gibi Seyyid Cemâleddin Abdullah et-Tenühî'nin (ö. 884/1479) Abeyh'teki mezarını hac amacıyla ziyaret etmektedir. Ünlü âmâ filozof ve şair Ebû'l-Alâ el-Maarrî, Kâdî Ali b. Muhammed et-Tenühî, edip, şair ve kadı Ebû Ali et-Tenühî ve Ali b. Muhassin et-Tenühî bu kabile grubuna mensup önemli şahsiyetlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 441; Nasr b. Müzâhim, *Vak'atü Sıffin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1401/1981, s. 355; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. Muhammed İmâre), Kahire 1987, s. 101; Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 206-207, 235; Ya'kübî, *Târîh*, II, 398-399, 497; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 609-610, 612-613; II, 42, 67; III, 378, 388-389; IV, 50-52, 567; V, 44, 541-542; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-zehab* (Abdülhamîd), II, 90-91, 106-107, 388; III, 264; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâ-nî* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ – Semîr Câbir), Beyrut 1986, II, 138; XIII, 86-91; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 453, 461; Bekrî, *Mu'cem*, II, 578; III, 847, 1049; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 90-95; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), V, 15; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 80, 135, 206, 330 vd., 507; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1418/1997, I, 46, 63; İbnü'l-İbrî, *Târîhu'z-zamân* (trc. İshak Ermele), Beyrut 1986, s. 12; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1981, IV, 247; VII, 256; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 178; Philip K. Hitti, *History of Syria*, New York 1951, s. 486, 545, 678, 685; Ronart, *CEAC*, s. 518-519; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 166-169, ayrıca bk. İndeks; I. Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, s. 366-372, 427-432, 435-442, 455; a.m.f., "Tanûkh", *El²* (İng.), X, 190-192; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 24; H. Kindermann, "Tenûh", *IA*, XII, 162-165.

ELNUR E AZIZOVA

TENÜHÎ, Ali b. Muhammed

(علي بن محمد التنوخي)

Ebû'l-Kâsım el-Kâdî Ali b. Muhammed b. Ebi'l-Fehm Dâvûd b. İbrâhîm et-Tenühî el-Kebîr el-Antâkî (ö. 342/953)

Kadı, edip ve şair.

278 (892) yılında Antakya'da doğdu. Edebiyatçılığıyla tanınan oğlu Ebû Ali Muhassin ve torunu Ali b. Muhassin'den ayırt edilmesi için Tenühî el-Kebîr olarak da anılır. Eğitime Antakya'da başladı; Kur'an-ı Kerim'i ve çok sayıda şiiri ezberledi, bu sırada yirmiyeye yakın şiir yazdı. 306'da (918) Bağdat'a gidip Ebû'l-Hasan el-Kerhî gibi dönemin önemli âlimlerinden ders aldı ve Hanefî fıkında uzmanlaştı. Bağdat'ta Ha-

san b. Ahmed el-Kirmânî, Ahmed b. Habîb el-Halebî, Muhammed b. Hısn el-Âlûsî gibi âlimlerden hadis dinledi; bu sırada yirmi binden fazla hadis ezberlediği söylenir (Süyûtî, II, 187). Tenühî fık, kelâm, mantık, hendese, ilm-i hey'et, ilm-i nücüm, dil ve edebiyat alanlarında söz sahibi oldu. Nahiv sahasında derinleşmiş olduğu yönündeki görüşün "ilm-i nücüm" terki-binin bazı kaynaklarda yanlışlıkla "ilm-i nahiv" şeklinde yazılması veya yanlış okunmasından kaynaklandığı sanılmaktadır (*Dîvânü'l-Kâdî*, neşredenin girişi, s. 39). Basra, Ahvaz, Hûzistan ve Tüster gibi yerlerde kadılık yapan Tenühî bir ara görevinden alındıysa da kendisi için methiye yazdığı Seyfûddevle'den ricada bulunması üzerine tekrar kadılığa getirildi. Cündiştâpûr, Humus gibi şehirlerdeki kadılıklarından sonra Basra'da vefat etti. Tenühî'nin etkili bir şahsiyet olmasında bilhassa fık ve hadis alanındaki derin bilgisinin yanı sıra şairliğinin ve önemli bölgelerde kadılık yapmasının da büyük payı vardır. Özellikle kendisini "Reyhânetü'n-nüdemâ" sıfatıyla anarak öven Büveyhî Veziri Mühellebî tarafından himaye görmüş, döneminin âlim ve edebiyatçıları arasında vezire en yakın kişi olmuştur. Tenühî pek çok şiir ve kaside yazmış, teşbih sanatı konusundaki maharetiyle temayüz etmiştir. Döneminde yaşayan şairlerin aksine şiirlerindeki pastoral tasvirleri medihde bir vasıta şeklinde kullanmak yerine ana tema olarak daha çok tabiat tasvirini öne çıkarmıştır.

Eserleri. Kaynaklarda Tenühî'ye ait pek çok eser zikredilmekteyse de bunlar günümüze ulaşmamıştır. İbn Tağrıberdî'nin ona nisbet ettiği *el-Ferec ba'de's-şidde* kendisine değil oğlu Ebû Ali et-Tenühî'ye aittir. 1. *Dîvân*. Kaynaklarda ona izâfe edilen divan bugün mevcut olmayıp bu dönemdeki bazı şiirleri çeşitli kaynaklara parçalar halinde intikal etmiştir. Hilâl Nâcî söz konusu şiirleri bir araya getirmiş, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdiği bir girişle birlikte "Dîvânü'l-Kâdî et-Tenühî el-Kebîr" adlı makalesinde yayımlamıştır (bk. bibl.). Daha sonra Nûrî Hammûdî el-Kaysî ile birlikte tesbit ettikleri şiirleri *el-Müstedrek 'alâ şunnâ'i'd-devâvîn* adlı çalışmaları içinde "el-Müstedrek 'alâ Dîvânî't-Tenühî" başlığıyla neşretmişlerdir (Beyrut 1994, s. 307-312). Bundan başka Yemen'i ve Tenühî'ye ait 600 beyitlik bir kasidesinin bulunduğu ifade edilmekteyse de (Ömer Feruh, II, 448) bu kasidenin Dî'bil el-Huzâi'ye ait olması ihtimaline dikkat çekilmektedir. Tenühî'nin ezberlediği belirtilen bu